

Розділ 1

ЕТНОЛОГІЯ

УДК 314.748

ЄВГЕНІЙ ФЕДОРЕНКО

м. Чернігів

Jenyafedorenko62@gmail.com

ДИНАМІКА РІВНЯ ЗАЙНЯТОСТІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЕТНІЧНИХ УКРАЇНЦІВ У ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

У статті досліджено динаміку рівня зайнятості та професійну спрямованість зайнятості представників української етнічної групи, яка перебувала у Чеській Республіці у 2001–2011 роках. Дослідження ґрунтується на матеріалах чеського статистичного управління, даних загальних переписів населення 2001 та 2011 років, що проводилися у Чеській Республіці, а також працях чеських науковців.

Ключові слова: еміграція, етнічна група, інтелектуальна міграція, трудова міграція.

Еміграція громадян України за кордон на сьогоднішній день є однією з найбільш нагальних проблем для нашої держави, адже протягом періоду існування незалежної України мільйони її громадян виїхали до інших країн. Міграційні потоки з України сягнули таких масштабів, що вітчизняні науковці змушені були констатувати початок нової хвилі еміграції українського народу, яка стала вже четвертою з останньої чверті XIX століття.

Четверта хвиля еміграції, яку ще часто називають «заробітчанською», на початковому етапі носила тимчасовий характер, адже більшість мігрантів виїздила закордон з метою сезонного заробітку та подальшого повернення в Україну. Однак, у подальші роки, внаслідок постійних кризових явищ в економіці країни, а також низького рівня життя в українському суспільстві, все більше мігрантів виїздило до інших країн на постійне місце проживання. І, якщо тимчасові міграції населення були багато в чому корисними для України, адже мігранти сприяли притоку іноземної валюти до країни, то незворотні міграції завдали величезної шкоди для соціально-демографічного становища держави.

За умов відсутності фінансування для проведення загальних переписів населення в Україні після 2001 року, а також через відсутність чіткої методології обрахування кількості мігрантів на сьогоднішній день точна чисельність українців, які перебувають за кордоном невідома, не кажучи вже про більш детальні відомості про їх соціально-демографічну структуру. Саме тому необхідність визначення кількості українських мігрантів, що перебувають за кордоном, а також аналіз соціально-демографічного складу міграційних осередків українців у країнах їхнього перебування є актуальним дослідницьким завданням. До того ж, брак необхідних вітчизняних статистичних джерел значною мірою компенсується наявністю відповідної інформації в країнах перебування мігрантів, завдяки наявності потужних інституцій, що ведуть облік мігрантів.

Одне з чільних місць серед країн зі стабільно-високим індексом міграційної привабливості для українських заробітчан займає Чеська Республіка (далі ЧР). За даними Чеського статистичного управління, станом на березень 2017 року в країні перебувало 111 722 громадян України [5]. Згідно цих

даних українці є найбільш чисельною групою іноземних громадян, що перебуває у ЧР.

Проблема дослідження соціально-економічного потенціалу української міграційної групи у ЧР знайшла відображення у працях багатьох чеських дослідників, які вивчали проблеми міграції. Оскільки українці є найбільшою іноземною групою в ЧР, переважна більшість чеських досліджень за цією тематикою містить інформацію щодо наших співвітчизників. Так, питання щодо особливостей перебування українських мігрантів у ЧР висвітлювалися Л. Трліфаєвою, М. Сендерсоном, В. Стрелковським, К. Глуштіковою, Я. Марешеві, Є. Янською, які вивчали причини стрімкого збільшення мігрантів у ЧР в останні роки, проблеми зайнятості мігрантів, їх професійну спрямованість та вплив на соціально-економічні процеси в ЧР [3,4,5,6,9].

Головним джерелом інформації з даної тематики є матеріали підсумків переписів населення, що проводилися у ЧР у 2001 та 2011 роках. У підсумкових виданнях переписів наведено узагальнюючі дані соціальних, економічних та демографічних аспектів етнічних груп населення ЧР.

Однак варто зазначити, що статистичні підсумки переписів населення містять інформацію тільки про осіб, котрі перебувають у ЧР на постійній основі і мають відповідні дозволи на проживання у республіці. До того ж згадані переписи населення мають відомості про іноземців лише за етнічною приналежністю, не враховуючи їхнє громадянство, а тому не можуть слугувати єдиним джерелом для даного дослідження. До комплексного аналізу української міграційної групи у ЧР важливо також залучити звіти Чеського статистичного управління та статистичні щорічники, які містять інформацію щодо розподілу іноземців, які перебувають у ЧР за їхнім громадянством. З них можна отримати дані стосовно трудових мігрантів з України, які є відсутніми у підсумках переписів населення, що дозволить проаналізувати становище міграційної групи у міжпереписні роки.

Метою дослідження є комплексний аналіз динаміки рівня зайнятості, а також професійної спрямованості та соціально-економічного потенціалу української етніч-

ної групи, яка перебувала на території ЧР протягом 1994–2011 років.

Еміграція українців до Чехії має велику передісторію, адже в період між двома світовими війнами на цих землях сформувалася потужна міграційна когорта українців. У подальші роки, внаслідок зміни геополітичної ситуації в Центральній-Східній Європі, кількість етнічних українців на території Чехословацької Республіки суттєво скоротилася, однак починаючи з 1990-х років міграційні потоки українців до Чехії відновилися з новою силою.

Після розпаду Чехословаччини і утворення ЧР в країні були проведені ліберальні економічні реформи, внаслідок чого значно покращився інвестиційний клімат держави, суттєво збільшився рівень ВВП на душу населення, відбулося стрімке зростання економіки країни. Швидке збільшення темпів промисловості та будівництва призвели до дефіциту кадрів на місцевому ринку праці в цих галузях, а тому уряд ЧР прийняв рішення про лібералізацію міграційного законодавства та відкриття кордонів для трудових мігрантів. З того часу вакансії на чеському ринку праці почали активно замішувати трудові мігранти з України.

Аналізуючи дані про чисельність українських емігрантів у ЧР маємо чітку тенденцію до стрімкого зростання чисельності представників міграційної когорти. Якщо у 1994 році у країні перебувало 14 230 громадян України, то у 1999 році їхня кількість становила вже 65 883 осіб [5].

Доречним є визначення головних методологічних засад щодо аналізу структури населення ЧР, які застосовуються в чеській статистиці. При визначенні соціально-економічних аспектів населення держави поділяється на економічно активне та економічно неактивне. До першої категорії осіб відносять робітників, роботодавців, працюючих пенсіонерів та осіб, які перебувають у відпустках по догляду за дітьми, а також тимчасово безробітних [8, 55]. До другої категорії осіб належать непрацюючі пенсіонери, студенти, учні, а також особи, що мають власні джерела заробітків [8, 55].

За даними перепису у 2001 році у республіці перебувало 22 112 етнічних українців

[4, с. 56]. За цим показником українська етнічна група була четвертою за чисельністю у ЧР після етнічних словаків 193 190 поляків 51 968 та німців 39 106 осіб [8, 46–56].

Серед етнічних українців найбільше осіб – 14 806 (або 70%) відносилося до категорії економічно активного населення, натомість 6 804 осіб (30%) потрапили до категорії економічно неактивних [8, 56]. За чисельністю зайнятих осіб, українська етнічна група у 2001 році також займала 4 місце після представників словацької (104714 чол.), польської (27648 чол.), німецької (16479 чол.) етнічних груп [8, 46–56].

Найбільш чисельною віковою групою серед етнічних українців у ЧР були особи працездатного віку (15–64 років). На їх частку припадало 82,2% від загальної кількості етнічних українців [8, 56]. При цьому середній вік етнічних українців становив 32–41 рік.

У гендерному аспекті серед економічно активних українців більшість становили особи чоловічої статі 89,2%, тоді як серед жінок 77,3%. Серед економічно-активних осіб відмітимо несуттєве переважання жінок (50,1%) над чоловіками (49,9%) [8, с. 55].

Найбільша частка економічно активних етнічних українців у ЧР відносилася до категорії найманих робітників та роботодавців (73,8%). На другому місці розташувалися тимчасово безробітні (6,3%), далі йшли особи, що перебували у відпустці по догляду за дитиною (виключно жіночої статі) – 1,9% осіб. Найменшою була частка працюючих пенсіонерів – лише 0,6%. Окрім цього, перепис населення містить інформацію щодо 502 етнічних українців, які не зазначили, до якої категорії відносяться (їхня частка становила 2,8% від загальної кількості зайнятих українців) [8, 56].

Що стосується професійної спрямованості економічно активних етнічних українців, варто відмітити той факт, що найбільшу кількість серед них становили робітники (63,2% від загальної кількості працюючих етнічних українців), після них – приватні підприємці (22%) та роботодавці (3%). Найменшу кількість працюючих українців складали члени трудових виробничих кооперативів 0,2% та домашні робітники 0,4% [8, 136].

Серед економічно неактивних етнічних українців у ЧР у 2001 році найбільшу кількість становили непрацюючі пенсіонери (42,6%), за ними розташувалися учні та студенти (31%), а також інші особи, які з різних причин були незайнятими (18,6%) [3, 56]. Найменш чисельною була група осіб, які мали власні джерела заробітку (0,1%) [8, 56].

Переважає більшість етнічних українців, які проживали у ЧР на постійній основі, а також трудових мігрантів, які тимчасово перебували у країні були задіяні у таких економічних галузях: будівництві, промисловості, сільському господарстві та в сфері послуг, де майже не становили конкуренції місцевим жителям, адже вакансії у вказаних секторах економіки не користувалися попитом на ринку праці серед місцевих жителів [6].

Протягом наступних років, чисельність українців у ЧР продовжувала інтенсивно зростати. Якщо у 2002 році частка працюючих у республіці українців становила 19 958 осіб, то станом на 2008 рік їхня кількість збільшилася до 81 072 осіб [3]. Саме з 2008 року українська когорта стала найбільшою групою іноземних громадян, представлених на ринку праці ЧР, так як кількість українських громадян, зареєстрованих у чеському бюро праці становила 26% від загальної кількості іноземців, що перебували на той час у республіці [2, 36]. Всього, на обліку в чеському бюро праці перебувало 72 162 громадян України та ще 21 854 наших співвітчизників мали торговельні ліцензії, які надавали право займатися підприємницькою діяльністю на території ЧР [3, 48].

В працях чеських дослідників зазначається, що станом на 2008 рік 56% українців були задіяні у будівництві, 20% – у виробничій промисловості, 5% – у сферах нерухомості та оренди, по 4% – у торгівлі та сільському господарстві [6].

Починаючи із 2009 року частка працюючих українців у ЧР значно скоротилася, що пов'язано, перш за все, зі Світовою економічною кризою, що почалася у 2008 році. Влада ЧР ввела обмеження на отримання робочих віз для громадян України, що призвело до скорочення до країни кількості новоприбулих мігрантів, а також до скорочення кількості працюючих українців, які на той момент

вже перебували у ЧР [9]. Станом на кінець 2011 року кількість офіційно працевлаштованих громадян України у ЧР становила 35 202 осіб [4]. Однак, у цьому ж році згідно статистичних даних у республіці перебувало 118 932 українських громадян [5]. Розбіжності у даних можуть свідчити про те, що велика кількість українців втратила офіційне працевлаштування і змушена були шукати варіанти працевлаштування на неофіційній основі.

Як вже зазначалося, 2011 року у ЧР відбувся черговий перепис населення, за підсумками якого в країні нараховувалося 105 614 етнічних українців [7]. Однак дані стосовно зайнятості української етнічної групи, є лише щодо 53 253 осіб.

За даними перепису більшість етнічних українців (47 233 осіб) перебувала у працездатному віці (від 15 – до 64 років). З них 36 403 осіб або 76,6 % відносилися до категорії економічно активних, а 11 127 (11,5%) потрапили до категорії економічно неактивних осіб. Стосовно 5 723 осіб (11,9%) інформація відсутня [7].

Гендерна характеристика економічно активної частки української етнічної групи була такою: за переписом 2011 року у ЧР нараховувалося 26 786 чоловіків і 26 467 жінок. При цьому кількість економічно активних чоловіків зайнятого віку трохи переважала кількість жінок – 79,5% та 73,7% відповідно [7]. Вікова структура українських мігрантів пояснює високу мобільність української міграційної когорти. Найбільш чисельну групу мігрантів у 2011 році становили особи, які перебували у віці від 20 – до 59 років (44184 осіб, або майже 83%) [7].

Найбільшу кількість економічно активних українців станом на 2011 рік зайняті особи (32 778). З них число співробітників, роботодавців, найманих робітників та помічників становило 31 244 осіб, працюючих пенсіонерів нараховувалося 273 особи, а також 894 жінок перебували у відпустках по догляду за дітьми. До групи безробітних відносилося 3625 осіб. З них 1114 українців шукали першу роботу, а 2511 були безробітними, які повторно втратили місце роботи [7].

Серед економічно неактивних українських мігрантів найбільшу кількість становили

учні та студенти – 4 524 осіб, що дорівнювало 40,6% від загальної кількості даної категорії зайнятих. Якщо застосувати принцип вікового розподілу даної групи, то виявляється, що учнів (а саме особи до 14 років) було 2441 осіб, а кількість студентів (особи у віці від 15 – до 29 р.) дорівнювала 2034. [7]. Порівнюючи ці показники із даними 2001 року, коли кількість осіб, що відносилися до групи учнів та студентів становила 2116 осіб (1421 учнів та 694 студенти) слід відмітити незначне зростання тенденції на здобуття освіти у ЧР серед українських абітурієнтів. З інших категорій економічно неактивних осіб варто виділити осіб, які вели домашнє господарство та дітей дошкільного віку (майже 50% від загальної кількості представників даної категорії) – 3 458 осіб. Трохи меншою була кількість осіб, які мали власні джерела існування – 1 595 осіб, а також непрацюючих пенсіонерів 1550 осіб [7].

За статусом зайнятості перепис населення 2011 року розподіляв осіб за наступними категоріями: персонал, роботодавці, особи, що працюють за власний рахунок, члени виробничих кооперативів, домашні робітники. Найчисельнішою з цих категорій були наймані робітники 17263 осіб (47,4%), далі йшли особи, які працювали на власний рахунок (приватні підприємці) 9 134 осіб. (31,9%), роботодавці 1521 (5,1%), домашні робітники 246 (1,9%) члени виробничих кооперативів 571 (1,6%). Відсутньою є інформація по 4043 осіб [7; 2, 236].

Варто зазначити, що пріоритети на ринку праці для українців залишилися незмінними – найбільше українців у 2011 році було зайнято у будівництві, сільському господарстві та сфері послуг [2, 236].

Проаналізувавши дані переписів населення, що проводилися у ЧР можна відмітити той факт, що протягом 2001–2011 років професійна структура української етнічної групи зазнала змін, а саме: зменшилася кількість найманих робітників, натомість збільшилася чисельність приватних підприємців та роботодавців. Окрім цього, необхідно зробити наголос на зростанні чисельності учнів та студентів, які здобували освіту у ЧР у 2011 році, у порівнянні з 2001 роком.

Таким чином, зміни у професійній структурі української етнічної групи та суттєве збільшення кількості здобувачів вищої освіти, які перебували у ЧР протягом 2001-2011 років вказують на поступову трансформацію української еміграції з трудової на інтелектуальну. Зазначена тенденція має негативний вплив на соціально-економічну та демографічну структуру населення України, адже щороку наша країна втрачає висококваліфіковані кадри, що значно послаблює її науково-технічний та економічний потенціал.

Список використаних джерел

1. Cizinci s pobytem nad 12 měsíci podle státního občanství v letech [Електронний ресурс] // Český statistický úřad. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: https://www.czso.cz/documents/11292/41862280/c01R07_2015.pdf/c03e0183-2b08-48e7-9937-7df67cee5b2b?version=1.0.
2. Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje // Czech Statistical Office. — 2013. — № 55. — С. 258
3. Horáková M. Dlouhodobé trendy ve vývoji pracovních migrací v České republice / Milada Horáková. — Praha, 2008. — 114 с.
4. Marešová J. Zaměstnanost cizinců se od roku 2002 zvýšila [Електронний ресурс] / Jarmila Marešová // Statistika a my. — 2014. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.statistikaamy.cz/2014/02/zamestnanost-cizincu-se-od-roku-2002-zvysila/>.
5. Počet cizinců v ČR - předběžné čtvrtletní údaje; 2004/06 - 2017/03 [Електронний ресурс] // Český statistický úřad — Режим доступу до ресурсу: https://www.czso.cz/documents/11292/27320905/c01R02_201703.xlsx/6bc84e7e-0f1e-44e3-9e51-18210c06a111?version=1.0.
6. Sanderson M. Pracovní migrace ve střední a východní Evropě [Електронний ресурс] / M. Sanderson, W. Strielkowski, K. Hlušítková // Demografie. — 2013. — Режим доступу до ресурсу: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku∓artclID=857.
7. Sčítání lidu, domů a bytů (Tabulka) Základní výsledky - ČR [Електронний ресурс] // ČSÚ — Режим доступу до ресурсу: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt∓pv=SLDB-ZAKL-CR∓katalog=30261∓pvokc=&z=T>.
8. Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 obyvatelstvo Česká republika. // ČSÚ. — 2003. — 304 с.
9. Trlifajová L. Přehled dat o vydávání dlouhodobých víz a pobytů v letech 2007-2011 [Електронний ресурс] / L. Trlifajová // MigraceOnline. — 2012. — Режим доступу до файлу: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/prehled-dat-o-vydavani-dlouhodobych-ch-viz-a-pobytu-v-letech-2007-2011>.

YEVHENII FEDORENKO

Chernihiv

THE DYNAMICS OF EMPLOYMENT RATE, SOCIAL AND POTENTIAL OF UKRAINIANS IN THE CZECH REPUBLIC

This article analyzes some changes in the dynamics of the level of employment and professional orientation of the Ukrainian ethnic group in the Czech Republic in 2001–2011. The study is based on materials from the Czech Statistical Office based on census data from 2001 and 2011, as well as on other articles of Czech scientists.

Key words: emigration, ethnic group, intellectual migration, labor migration.

ЄВГЕНІЙ ФЕДОРЕНКО

г. Чернігов

ДИНАМИКА УРОВНЯ ЗАНЯТОСТИ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА УКРАИНЦЕВ В ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

В статье исследуется динамика изменений уровня занятости, профессиональной направленности украинской этнической группы, которая находилась на территории Чешской Республики в 2001–2011 годах. Исследование основывается на материалах Чешского статистического управления, данных переписей населения 2001 и 2011 годов и научных трудах чешских ученых.

Ключевые слова: эмиграция, этническая группа, интеллектуальная миграция, трудовая миграция.

Стаття надійшла до редколегії 12.11.2017